

**<< ԻՆՏԵՐԱԿՏԻՎ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ >>
ՀԻՄՆԱԴՐԱՄ**

**ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ
ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑ 2022**

ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

ԹԵՄԱ «ՍՈՎՈՐՈՂՆԵՐԻ ՔՆՆԱԴԱՏԱԿԱՆ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹՅԱՆ
ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ»

ԱՌԱՐԿԱ Մայրենի

ՀԵՂԻՆԱԿ Սուքիասյան Աստղիկ

ՄԱՐԶ Արագածոտն

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆ՝ Արագածի թիվ 2 միջնակարգ
դպրոց

Բովանդակություն

Ներածություն	3
Գլուխ 1 Քննադատական մտածողության առանձնահատկությունները և պատմական զարգացումը	4
1.1 Քննադատական մտածողության առանձնահատկությունները	4
1.2 Քննադատական մտածողության զարգացումը	8
Գլուխ 2 Քննադատական մտածողության զարգացման մեթոդները տարրական դասարաններում	12
Եզրակացություն	17
Գրականության ցանկ	19

Ներածություն

Քննադատական մտածողությունը ապացուցումների համակարգ է, որը կիրառվում է իրերի և իրադարձությունների վերլուծության համար՝ տալով հիմնավորված եզրակացություններ, և ստեղծում է հիմնավորված գնահատականներ, մեկնաբանություններ տալու հնարավորություն: Քննադատական մտածողության համար անհրաժեշտ են գնահատելու, մեկնաբանություն, վերլուծություն, հետևություններ և եզրահանգումներ կատարելու կարողություններ ու հմտություններ, դիտողականություն:

Քննադատական մտածողությունը շատ կարևոր է: Երբ մենք խոսում ենք քննադատական մտածողության մասին, մենք նկատի ունենք՝ քննադատական, թեմայի շուրջ իսկապես մտածելու կարողությունը, նախքան դրա մասին սեփական եզրակացության գալը:

Թեմայի արդիականությունը: Հասարակական կյանքի անբաժանելի մաս հանդիսացող կրթությունը բոլոր դարաշրջաններում ուղղված է եղել հասարակության պահանջների բավարարմանը: Կրթության նպատակը մանկավարժության մեջ միշտ եղել է անփոփոխ՝ աճող սերունդը նախապատրաստել կյանքին, ձևավորել տվյալ ժամանակաշրջանի համար հասարակության լիարժեք, ակտիվ անդամներ, իսկ կրթության խնդիրներն անընդհատ փոփոխվել են՝ պայմանավորված նոր հասարակական պահանջների ձևավորմամբ, տվյալ հասարակության տնտեսական, գիտական, մշակութային զարգացմամբ:

Թեմայի նպատակը: Օգնել աշակերտներին զարգացնել մտածողության հմտություններ, այդ դեպքում նրանք կարող են օգտակար լինել ոչ միայն դպրոցում, այլև կյանքում: Կարճ, քննադատական մտածողության, տեխնոլոգիաները դասարանում թույլ է տալիս ամբողջական մոտեցում կրթությանը և իրենց իսկ հետագա կյանքին:

Աշխատանքի խնդիրը: Աշխատանքի նպատակից բխում են հետևյալ խնդիրները՝

- Նկարգրել ի՞նչ է իրենից ներկայացնում քննադատական մտածողությունը և այդ թեմայի արդիականությունը ժամանակակից աշխարհում և ինչու ոչ նորարական մանկավարժության մեջ
- Վեր հանել՝ աշակերտների ճանաչողական հետաքրքրությունների, նրանց քննադատական, ստեղծագործական մտածողության
- Խթանել ինքնուրույն որոշումներ կայացնելու կարողությունների ձևավորումն ու զարգացումն ուսուցման, ինչպես նաև հաղորդակցման ժամանակ:

Աշխատանքը բաղկացած է՝ ներածությունից, երկու գլուխներից (որոնք իրենց մեջ ընդգրկում հիմնական ենթավերնագրեր), օգտագործված գրականության ցանկից:

ԳԼՈՒԽ 1 ՔՆՆԱՊԱՏԱԿԱՆ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹՅԱՆ

ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՉԱՐԳԱՅՈՒՄԸ

1.1 Քննադատական մտածողության առանձնահատկությունները

Քննադատական մտածողությունը ցանկացած թեմայի, խնդրի կամ բովանդակության մասին մտածելու եղանակ է: Քննադատական մտածողության լավագույն մասն այն է, որ այն բարելավում է մտածողության որակը: Այն ունի ինտելեկտուալ արժեքներ, ինչպիսիք են՝ պարզությունը, հիմնավոր ապացույցները, ճշգրտությունը, լավ պատճառները, համապատասխանությունը, հետևողականությունը, խորությունը, լայնությունը և արդարություն: «Քննադատական մտածողություն» եզրույթն առաջին հայացքից բացասական երանգ է պարունակում, քանզի այն զուգորդվում է «քննադատել» բառին: Մակայն այս բառը ներառում է «քննել» և «դատել» բառ- հասկացությունները: Այսինքն, իմաստն է՝ որևէ հարց քննել, զննել տարբեր տեսանկյուններից, ապա դատել և եզրահանգում կատարել:

Քննադատական մտածողությունն այսօր չունի մեկ միասնական սահմանում: Տարբեր հեղինակների կողմից տարբեր սահմաններ ու բացատրություններ են տրվում: Մակայն բոլորի կողմից ընդունված է՝ քննադատական մտածողությունը մտավոր բարդ գործընթաց է, որը սկսվում է տեղեկատվությամբ և ավարտվում որոշման կայացմամբ[1]:

Հիմա եկեք հասկանանք քննադատական մտածողության առավելությունները:

• Այն օգնում է բարելավել որոշումների կայացումը

Քննադատական մտածողությունը ձեզ թույլ կտա ինքնուրույն որոշումներ կայացնել: Դա կօգնի ձեզ բարելավել որոշումների կայացումը: Ուսանողների համար կարիերայի որոշումներ կայացնելիս կամ կարիերայի նոր քայլ կատարելիս շատ կարևոր է արագ որոշումներ կայացնելը, և հետևաբար, քննադատական մտածողությունը այստեղ կարևոր դեր է խաղում:

2) Բարձրացնում է խնդիրներ լուծելու ունակությունը

Խնդիրների լուծումը հիմնական հմտությունն է, որն անհրաժեշտ է փոփոխություններին հարմարվելու և մարտահրավերներին դիմակայելու համար: Քննադատական մտածողության այս հմտությունը պետք է զարգացնեն սովորողները, որպեսզի խուսափեն ցանկացած իրավիճակի բարդացումից և օգնեն գտնել դրա լուծումը:

Օրինակ՝ երկու հոգու համար տրվել է նույն իրավիճակը և խնդրել լուծում գտնել: Մեկը կարող է 5 րոպե տրամադրել, սակայն չկարողանա համապատասխան լուծում տալ,

մինչդեռ մեկ այլ անձ, ով ունի խնդիր լուծելու ունակություն, բավական ժամանակ կհատկացնի հետազոտությանը և համապատասխան լուծում կտա:

3) Չարգացում է հետազոտական հմտությունները

Քննադատական մտածողությունը կբարելավի հետազոտական հմտությունները, ավելին կօգնի ճշգրիտ ուսումնասիրություն կատարել՝ դիտարկելով, վերլուծելով, սինթեզելով, մանրամասն փորձարկելով յուրաքանչյուր ասպեկտ՝ ավելի լավ արդյունքի համար:

4) Խթանում է հետաքրքրասիրությունը

Դա ձեր մեջ խթանում է հետաքրքրասիրությունը՝ գտնելու ճիշտ լուծումը խնդրի կամ թեմայի համար, որի վրա աշխատում եք: Հետաքրքրասիրությունը թույլ կտա ձեզ ավելի խորը փորել՝ ավելի լավ արդյունք ստանալու համար:

Քննադատական մտածողությունը ըստ արդի մանկավարժների որոշակի խմբի ինտելեկտուալ կարգապահ գործընթաց է՝ ակտիվորեն և հմտորեն հայեցակարգելու, կիրառելու, վերլուծելու, սինթեզելու կամ գնահատելու տեղեկատվությունը, որը հավաքագրվել կամ առաջացել է դիտումից, փորձից, արտացոլումից, դատողությունից կամ հաղորդակցությունից՝ որպես հավատքի և գործողությունների ուղեցույց: Իր օրինակելի տեսքով այն հիմնված է համընդհանուր ինտելեկտուալ արժեքների վրա, որոնք գերազանցում են առարկայական բաժանումները՝ հստակություն, ճշգրտություն, հետևողականություն, համապատասխանություն, հիմնավոր ապացույցներ, լավ պատճառներ, խորություն, լայնություն և արդարություն:

Այն ենթադրում է մտքի այդ կառույցների կամ տարրերի ուսումնասիրություն, որոնք ներքաշված են բոլոր դատողությունների մեջ. ենթադրություններ, հասկացություններ, էմպիրիկ հիմնավորում, եզրակացությունների տանող պատճառաբանություն, հետևանքներ և հետևանքներ, առարկություններ այլընտրանքային տեսակետներից. և հղման շրջանակ: Քննադատական մտածողությունը՝ արձագանքելով փոփոխական առարկաներին, խնդիրներին և նպատակներին, ներառված է մտածողության միահյուսված ձևերի ընտանիքում, այդ թվում՝ գիտական մտածողություն, մաթեմատիկական մտածողություն, պատմական մտածողություն, մարդաբանական մտածողություն, տնտեսական մտածողություն, բարոյական մտածողություն և փիլիսոփայական:

Քննադատական մտածողությունը կարող է դիտվել որպես *երկու բաղադրիչ*՝

1) տեղեկատվության և համոզումների ստեղծման և մշակման հմտությունների մի շարք,

2) ինտելեկտուալ նվիրվածության վրա հիմնված սովորությունն՝ օգտագործելու այդ հմտությունները վարքագծի համար:

Քննադատական մտածողությունը տատանվում է՝ կախված դրա հիմքում ընկած մոտիվացիայից: Երբ հիմնված է եսասիրական դրդապատճառների վրա, այն հաճախ դրսևորվում է գաղափարների հմուտ մանիպուլյացիայով: Ցանկացած տեսակի քննադատական մտածողությունը երբեք համընդհանուր չէ որևէ անհատի մոտ: Հետևաբար, դրա որակը, որպես կանոն, աստիճանի խնդիր է և կախված է, ի թիվս այլ բաների:

Քննադատական մտածողության զարգացմանը զուգընթաց շատ կարևոր է սովորողների շրջանում հաշվի առնել իրենց մտածողության կարողությունները: Քանի որ քննադատական մտածողությունը ընդհանուր մտածողության հմտություն է: Հստակ և ռացիոնալ մտածելու ունակությունը կարևոր է այն, ինչ մենք ընտրում ենք անել: Սակայն հարկ է նշել, որ քննադատական մտածողության հմտությունները սահմանափակված չեն որոշակի առարկայական տիրույթով: Լավ մտածելու և խնդիրները համակարգված լուծելու ունակությունը ցանկացած առարկայի առավելություն է:

Գիտելիքի ստացման և փոխանցման մեջ քննադատական մտածողությունը շատ կարևոր է: Գիտելիքի համաշխարհային տնտեսությունը առաջնորդվում է տեղեկատվության և տեխնոլոգիաների միջոցով: Մարդը պետք է կարողանա արագ և արդյունավետ կերպով դիմակայել փոփոխություններին: Նոր տնտեսությունը աճող պահանջներ է դնում ճկուն ինտելեկտուալ հմտությունների և տեղեկատվությունը վերլուծելու և խնդիրների լուծման տարբեր գիտելիքների աղբյուրները ինտեգրելու կարողության վրա: Լավ քննադատական մտածողությունը խթանում է նման մտածողության հմտությունները և շատ կարևոր է արագ փոփոխվող աշխատավայրում:

Իսկ այժմ ներկայացնենք քննադատական մտածողության զարգացման առանձնահատկությունները՝

- Քննադատական մտածողությունը զարգացնում է լեզվի և ներկայացման հմտությունները: Հստակ և համակարգված մտածելը կարող է բարելավել մեր գաղափարների արտահայտման ձևը: Սովորելով վերլուծել տեքստերի տրամաբանական կառուցվածքը, քննադատական մտածողությունը նաև բարելավում է ընկալման կարողությունները:
- Քննադատական մտածողությունը խթանում է ստեղծագործությունը: Խնդրի կրեատիվ լուծում գտնելը ներառում է ոչ միայն նոր գաղափարներ ունենալը:

Պետք է նաև այնպես լինի, որ գեներացվող նոր գաղափարները օգտակար և համապատասխան են առաջադրանքին: Քննադատական մտածողությունը վճռորոշ դեր է խաղում նոր գաղափարների գնահատման, լավագույնների ընտրության և անհրաժեշտության դեպքում դրանք փոփոխելու գործում:

- Քննադատական մտածողությունը վճռորոշ է ինքնադրսևորման համար: Իմաստալից կյանքով ապրելու և մեր կյանքը համապատասխանաբար կառուցելու համար մենք պետք է արդարացնենք և արտացոլենք մեր արժեքներն ու որոշումները: Քննադատական մտածողությունն ապահովում է ինքնագնահատման այս գործընթացի գործիքները[2]:

Աշխատանքում հիմնավորվում է, որ քննադատական մտածողության տեխնոլոգիայի մեթոդները տարրական դպրոցում կիրառելի են միայն որոշակի փոփոխությունների, պարզեցումների արդյունքում: Ուստի աստենախոսության մեջ ներկայացված մեթոդները համապատասխանեցվել են տարրական դպրոցին, օրինակ՝ մտավոր գրոհ, քառաբաժանում, ինքնագնահատման աղյուսակ /ԳՈԲԱ/, Վեննի դիագրամ, հնգյակ, կանխագուշակումների աղյուսակ, կենսագրական բանաստեղծություն, արրոստիկոս և այլ մեթոդներ: Յուրաքանչյուրը դիտարկվել է հետևյալ սկզբունքով՝ ինչին է նպաստում, ինչպես է իրականացվում և ինչպես կարող է կիրառվել տարրական դպրոցում: Օրինակ՝ ջիգսո /խճանկար/ մեթոդը առավելապես նպաստում է սովորողների համագործակցային կարողությունների ձևավորմանը: Այն տարրական դպրոցում անհրաժեշտ է կիրառել միայն փոքրածավալ, պարզ և մատչելի բովանդակությամբ նյութի ուսումնասիրման ժամանակ: Աշխատանքային խմբերը պետք է լինեն փոքրաքանակ: Խմբային աշխատանքների ժամանակ կրտսեր դպրոցականներին կարելի է թույլատրել նշումներ անել, որպեսզի չդժվարանան և չհոգնեն:

Քննադատական մտածողության տեխնոլոգիայի մեթոդները խմբավորվել են նաև հիմք ընդունելով «Հանրակրթության» պետական չափորոշչի բաղադրիչները:

Այսպես, օրինակ՝

- գիտելիքների համակարգ ձևավորող մեթոդներն են՝ մտավոր գրոհ,

փոխգործուն նշաններ, խմբավորում և այլն:

- ճանաչողական կարողություններ և հմտություններ ձևավորող մեթոդներն են՝ Վեննի դիագրամ, խորանարդում, քառաբաժանում, պրիզմա, մանրապատում /կմախք/ և այլն:

- հաղորդակցական կարողություններ և հմտություններ ձևավորող մեթոդներն են՝ հարցադրումներով ուղղորդված ընթերցանություն, «Հաստ» և «բարակ» հարցեր և այլն[1]:

1.2 Քննադատական մտածողության պատմական զարգացումը

Քննադատական մտածողության տեխնոլոգիան, լինելով ժամանակակից մանկավարժական տեխնոլոգիա, ունի բավականին հին արմատներ: Այն միավորել ու իր մեջ է ամփոփել մի շարք մանկավարժական տեխնոլոգիաների /պրոբլեմային ուսուցման, կոլեկտիվ ուսուցման, խաղային ուսուցման տեխնոլոգիաների/ արդյունավետ, արդիական ու նշանակալի կողմերը՝ դառնալով առավել ընդգրկուն ու ժամանակի պահանջներին համահունչ: Իսկ այժմ ներկայացնենք մի շարք տեսակետներ զարգացման ընթացքի հետ զուգահեռ[1]:

Քննադատական մտածողության ամենավաղ դիտարկումները հանդիպում են Սոկրատեսի ուսմունքներում, որոնք արձանագրվել են Պլատոնի կողմից: Նա կարևորում էր խորը հարցադրումների կատարումը, որոնք հետազոտողը պետք է իրականացնի՝ նախքան վերջնական եզրահանգումները: Սոկրատեսը պնդում էր, որ անձը կարող է ունենալ բարձր դիրք, իշխանություն, բայց և ունենալ խորապես սխալ, ոչ ռացիոնալ մտածողություն: Սոկրատեսը շեշտում էր ապացույցներ փնտրելու, հիմնավոր պատճառաբանություններ և ենթադրություններ կատարելու, հիմնական հասկացությունները վերլուծելու գործընթացի կարևորությունը[2]:

Նեղ իմաստով քննադատական մտածողություն նշանակում է պնդումների մտածված գնահատում: Ինչպես նաև մեկնաբանվում է որպես «մտածողություն մտածողության մասին»[Raiskums B.:2008]: Ամենատարածված մեկնաբանություններից մեկն է՝ խելամիտ անդրադարձ (ռեֆլեքսիվ) մտածողություն, որն ուղղված է որոշում կայացնելու, թե ինչին է պետք հավատալ և ինչ է պետք անել[Ennis R. H.:2003]: Առավել մանրամասն սահմանումն է՝ կիրառելիության, համադրման և տեղեկույթի գնահատման ակտիվ և հմուտ վերլուծության գործընթաց, հայեցակարգային ձևակերպում, որը ստացվում է ուսումնասիրություններով, փորձով, դատողություններով, հաղորդակցություններով [Scriven M., Paul R. W.:1987]:

Քննադատական մտածողության ձևավորման ու զարգացման հիմնախնդիրները դիտարկել են 20-րդ դարի վերջերին ԱՄՆ-ի հոգեբան-մանկավարժներ Ջ.Լ.Սթիլը, Ք.Ս.Մերեդիթը, Չ.Թեմփլը, ինչպես նաև Բ.Բլումը, Ղ.Հուսպերնը, Ղ.Բլուսթերը և ուրիշներ: Քննադատական մտածողության տեխնոլոգիայի կիրառման խնդիրներին ու արդյունավետությանը ավելի ուշ անդրադարձել են ժամանակակից մանկավարժներ՝

Գ.Մելեկոն, Ի.Չագաշև, Ս.Չաիր-Բեկր, Ի.Մուշտավինսկայան, Մ.Կլարինը, Վ.Կուկուշինը, Վ.Միժերիկովը և այլոք:

Լրացուցիչ մեկնաբանություն տալու նպատակով Ռիչարդ Պոլը (1995) առաջարկեց քննադատական մտածողությունը բաժանել երկու տիպի՝ թույլ և ուժեղ: Թույլ իմաստով քննադատական մտածողությունը սահմանվում է որպես բարձր որակավորում ունեցող, բայց եսասիրությամբ մոտիվացված կեղծ-մտավորականի մտածողություն, ով զբաղված է իր բարեկեցության խնդիրներով և լրջորեն չի մտածում իր գործողությունների էթիկական հետևանքների մասին: Նման մտածողության կրողը հաճախ ունի բարձր կրթություն, սակայն օգտագործում է իր գիտելիքները անարդար և եսասիրական նպատակներով [Paul R.:1995]: Քննադատական մտածողությունն ուժեղ իմաստով՝ առանց եսակենտրոն մոտիվացիաների և սոցիալական ուղղվածության շեղման, օբյեկտիվ ուսումնասիրության նպատակով արված դատողություններն են: Այս իմաստով քննադատական մտածողությունը անկեղծորեն միտված է ճշմարտությանը հասնելու ճանապարհին խոչընդոտները հաղթահարելուն [Paul R.:1995]:

Հոգեբան Դ. Ֆ. Հալպերնը (անգլ.՝ Diane F. Halpern) դիտարկում է քննադատական մտածողությունն իբրև ճանաչողության այնպիսի մեթոդների կիրառություն, որոնք տարբերվում են վերահսկողականությամբ, հիմնավորվածությամբ և նպատակասլացությամբ, մեծացնում են ակնկկալվող վեջնարդյունքի ստացման հավանականությունը: Այս մեթոդները կիրառվում են առաջադրանքների, խնդիրների կատարման, հետևությունների ձևակերպման, հավանականությունների գնահատման և որոշումների ընդունման ընթացքում և պահանջում են այնպիսի հմտություններ, որոնք հիմնավորված և արդյունավետ են տվյալ իրավիճակի և առաջադրանքների տվյալ խմբի համար [Халперн Д.:2000]: Նա լրացուցիչ նշում է, որ քննադատական մտածողությանը բնորոշ են տրամաբանական մտահանգումները, փոխկապակցված տրամաբանական մոդելների ստեղծումը և հիմնավորված որոշումների ընդունումը, որոնք հաստատում, չեղարկում կամ էլ ժամանակավորապես բացառում են որևէ դատողություն: Բոլոր այս հասկացությունները ենթադրում են մտավոր գործունեություն, որը պետք է ուղղված լինի որևէ կոնկրետ կոգնիտիվ հոգեբանական առաջադրանքի կատարմանը:

Ինչպես արդեն նշեցինք, տարբեր հեղինակներ առաջ են քաշում քննադատական մտածողության տարբեր սահմանումներ: Ռոբերտ Յանգը նշում է, որ քննադատական մտածողությունը ենթադրում է իմացական հմտությունների (cognitive skills) և ռազմավարությունների կիրառում, որը կմեծացնի ցանկալի արդյունքին հասնելու հավանականությունը: Ըստ նրա քննադատական մտածողությունը նպատակասլաց, պատճառաբանված, նպատակի իրագործմանն ուղղված մտածողություն է: Յանգը նաև

նշում է, որ խնդրիների լուծման, հիմնավորված ենթադրությունների կառուցման, հավանականությունների հաշվարկման և որոշումների կայացման հիմքում պետք է ընկած լինի քննադատական մտածողությունը [Young, 1980]: Ըստ նրա, այդպիսի մտածողություն ունեցող անհատները վերոնշյալ հմտություններն օգտագործում են գիտակցաբար, այսինքն նախապես գնահատում են այն արդյունքի ազդեցությունը, որը ձեռք կբերվի մտածելու գործընթացի ավարտին: Բարձրագույն կրթության մասնագետ Սալի Գլենը նշում է, որ քննադատական մտածողությունը, որպես համակարգված կատեգորիա ձևավորվել է բժշկության բնագավառում: Ըստ նրա բժշկությունը միբնագավառ է, որտեղ ցանկացած որոշում կարող է ճակատագրական լինել մարդու կյանքի համար: Ուստի նախքան որոշում ընդունելն անհրաժեշտ է գնահատել այդ որոշման ճիշտ կամ սխալ լինելը և հնարավոր ազդեցությունը: Սակայն Սալի Գլենը նույնպես չի վիճարկում այն հանգամանքը, որ քննադատական մտածողությունը պետք է զարգացնել բարձրագույն կրթության միջոցով: Ըստ Գլենի քննադատական մտածողությունը դա փիլիսոփայական կողմնորոշում է դեպի մտածողություն, ինչպես նաև իմացական գործընթաց, որին հատուկ է պատճառաբանված դատողությունը և ռեֆլեկտիվ մտածողությունը [Glen, 1995]: Ռոբերտ Էննիսը, ով հանդիսանում է քննադատական մտածողության առաջատար մասնագետներից մեկը, քննադատական մտածողությունը սահմանում է, որպես «ողջամիտ և ռեֆլեկտիվ մտածողություն, որը միտված է որոշելու ինչին հավատալ կամ ինչ անել» [Ennis, 1989]: Մեկ այլ աշխատության մեջ Էննիսը նշում է, որ քննադատաբար մտածելու նպատակն է գտնել ճշմարտությունը, կամ ճշմարտությանը ամենամոտ գտնվող պատասխանը [Ennis, 2008]: Սակայն սա ամեննին չի նշանակում, որ խնդրի շուրջ քննադատաբար մտածելու արդյունքում կբացահայտվի ճշմարտությունը: Հետևաբար, ընկալումը, թե որն է ճշմարտություն, մեծապես կախված է մտածողի նախապաշարմունքից և հմտություններից: Դեռևս 1962թ. նույն Ռոբերտ Էննիսը սահմանել է, որ քննադատական մտածողությունը՝ տարբեր պնդումների ճիշտ գնահատումն է: Սակայն ինչպես տեսնում ենք, այս սահմանումը շատ լայն է պրակտիկ կիրառման համար: Առավել ընդգրկուն և մանրամասն սահմանում են ներկայացրել Միքայել Սկրիվենը և Ռիչարդ Փոլը: Նրանք նշում են, որ քննադատական մտածողությունը դա դիտարկման, փորձի, դատողության, պատճառաբանության և կամ հաղորդակցության միջոցով հավաքած ինֆորմացիան ակտիվորեն և հմտորեն համակարգելու, կիրառելու, վերլուծելու, սինթեզելու և գնահատելու մտավոր գործընթաց է, որը ծառայում է որպես ուղեցույց անհատի համոզմունքների ձևավորման և գործողությունների համար [Scriven & Paul, 1987]:

Քննադատական մտածողության մեկ այլ ականավոր մասնագետ Էդուարդ Գլասերը հակիրճ սահմանել է, թե որն է քննադատաբար մտածելու կարողությունը: Ըստ նրա, այն ունի երեք բաղկացուցիչ մաս. առաջինը դա անհատի կյանքի և գործունեությանը նթաօգրում հանդիպած խնդիրները մտածված ձևով քննարկելու վարքագիծն է; երկրորդը՝ տրամաբանական հետաքննության և հիմնավորման, պատճառաբանման մեթոդների իմացությունն է, և վերջապես երրորդը՝ վերոնշյալ մեթոդները կիրառելու հմտությունն է: Նշենք, որ Գլասերի այս սահմանումն ընկած է նաև հետազոտության՝ քննադատաբար մտածելու կարողություն: Այս աշխատության առանձնահատկություններից մեկն այն է, որ մինչ օրս Հայաստանում բարձրագույն կրթական համակարգը չի ուսումնասիրվել քննադատական մտածողության զարգացման տեսանկյունից: Չնայած քննադատական մտածողությունը հանդիսանում է մարդու իմացական ընկալումը ձևավորող կարևորագույն բաղկացուցիչ, այն երբևէ չի հանդիսացել հետազոտության օբյեկտ: Ուստի այս աշխատության շրջանակներում կներկայացվի, թե որքանով է քննադատական մտածողության զարգացումը ներդրված ՀՀ բուհական համակարգում, որքանով են ուսանողները տիրապետում քննադատական մտածողությանը, ինչպես են դասախոսները բնութագրում և վերաբերում քննադատական մտածողության ներդրմանը, ինչպես նաև կքննարկվեն քննադատական մտածողության զարգացմանը նպաստող բուհական համակարգում կիրառելի մի քանի մեթոդներ[1]:

ԳԼՈՒԽ 2 ՔՆՆԱԴԱՏԱԿԱՆ ՄՏԱԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ՉԱՐԳԱՅՄԱՆ ՄԵԹՈԴՆԵՐԸ ՏԱՐԲԱԿԱՆ ԴԱՍԱՐԱՆՆԵՐՈՒՄ

Քննադատական մտածողությունը թույլ է տալիս ավելի լավ որոշումներ կայացնել, քանի որ դրանք օժանդակ տեղեկատվություն են, ռացիոնալ մտածողություն և արտացոլում: Սա հաճախ օգտակար է գրեթե բոլոր հնարավոր իրավիճակներում: Ստորև մենք կբացատրենք, թե որքան կարևոր է քննադատական մտածողությունը՝

- 1) Այն օգնում է աշակերտներին ավելի լավ որոշումներ կայացնել
- 2) Բարելավում է լեզվի հմտությունները
- 3) Այն բավարարում է աշակերտների հետաքրքրասիրությունը
- 4) Քննադատական մտածողությունը հաջողության համար ամենակարևորն է[3]:

Քննադատական մտածողությունը կրթական բարեփոխումների կենտրոնական հայեցակարգ է, որը կոչ է անում դպրոցներին ավելի մեծ ուշադրություն դարձնել հմտությունների վրա, որոնք օգտագործվում են բոլոր առարկայական ոլորտներում, և որոնք սովորողները կարող են կիրառել բոլոր կրթական, կարիերայի և քաղաքացիական միջավայրերում իրենց կյանքի ընթացքում: Սա նաև բարեփոխումների կենտրոնական հայեցակարգ է, որը հարցականի տակ է դնում, թե ինչպես են ուսուցիչները ավանդաբար դասավանդում և ինչ պետք է սովորեն սովորողները, մասնավորապես, 21-րդ դարի հմտությունների շարժումը, որը հիմնականում կոչ է անում դպրոցներին ստեղծել ակադեմիական ծրագրեր և ուսումնական փորձառություններ, որոնք կգինեն սովորողներին ամենակարևորը և պահանջում են գիտելիքներ, հմտություններ և տրամադրվածություն, որպեսզի նրանք հաջողակ լինեն բարձրագույն կրթական ծրագրերում և ժամանակակից աշխատավայրերում: Քանի որ բարձրագույն կրթության և աշխատանքի պահանջները դառնում են մրցունակ, բարդ և տեխնիկական, կողմնակիցները պնդում են, որ սովորողներին անհրաժեշտ կլինեն այնպիսի հմտություններ, ինչպիսիք են քննադատական մտածողությունը՝ հաջողությամբ նավարկելու ժամանակակից աշխարհը, առաջադիմելու դժվարին կարիերայում և մշակելու ավելի բարդ տեղեկատվություն[1]:

Քննադատական մտածողության վարժությունները տարրական դասարաններում ունի հետևյալ զարգացման առանձնահատուկ մեթոդներ:

- *Հարցեր տալ*

- Հարցեր տալը, հատկապես բաց հարցերը, տարրական դասարանների աշակերտներին հնարավորություն է տալիս կիրառելու այն, ինչ սովորել են և հիմնվել նախկին գիտելիքների վրա: Այն նաև թույլ է տալիս նրանց լուծել խնդիրները և մտածել իրենց ոտքերի վրա, և բարձրացնում է ինքնագնահատականը՝ հնարավորություն տալով սովորողներին արտահայտվել իրենց հասակակիցների առջև:
- ***Խրախուսանք որոշումների կայացման հարցում***

Քանի որ քննադատական մտածողության հմտությունների ուսուցման մեծ մասը պտտվում է գիտելիքների կիրառման և լուծումների գնահատման շուրջ, տարրական դպրոցի ուսուցիչները պետք է հնարավորինս խրախուսեն որոշումների կայացումը: Սա սովորողներին հնարավորություն է տալիս կիրառել իրենց սովորածը տարբեր իրավիճակներում, կշռադատել տարբեր լուծումների դրական և բացասական կողմերը, այնուհետև որոշել, թե որ գաղափարներն են լավագույնս աշխատում:

3) Աշխատանք խմբերով

Խմբային նախագծերն ու քննարկումները տարրական դպրոցի ուսուցիչների համար քննադատական մտածողության հմտությունները խրախուսելու և սեփական միջոց են: Համագործակցային ուսուցումը ոչ միայն բացահայտում է սովորողներին իրենց դասընկերների մտքի գործընթացներին, այլև ընդլայնում է նրանց մտածողությունը և աշխարհայացքը՝ ցույց տալով, որ խնդիրն մոտենալու մեկ ճիշտ ճանապարհ չկա:

4) Տարբեր տեսակետների ներառում

Տարրական դպրոցի աշակերտների համար քննադատական մտածողության լավագույն վարժություններից մի քանիսը ներառում են հայեցակարգի ուսումնասիրություն բազմաթիվ տեսանկյուններից: Այս մարտավարությունը ոչ միայն հաստատում է, որ գաղափարը պետք է գնահատվի տարբեր տեսակետներից, նախքան կարծիք ձևավորելը, այն սովորողներին հնարավորություն է տալիս կիսվել իրենց տեսակետներով լսելով և սովորելով ուրիշներից:

5) Տարբեր գաղափարների փոխկապակցում

Տարբեր գաղափարների փոխկապակցումը առանցքային է քննադատական մտածողության ուսուցման համար: Օրինակ, տարրական դպրոցի ուսուցիչները կարող են հարցնել սովորողներին, թե արդյոք նրանք ճանաչում են որևէ մեկին, ով պետք է ավտորուսով աշխատի, և եթե այո, ապա ինչու է կարևոր այդ անձի համար ունենալ նաև գնացքի գրաֆիկ: Այսպիսի հարցերն օգնում են երեխաներին դիտարկել տարբեր

իրավիճակներ (օրինակ՝ ուշացած ավտոբուսներ) և հնարավոր լուծումներ (փոխարենը գնացք նստել)՝ օգնելով նրանց կիրառել նախնական գիտելիքները նոր համատեքստերում:

6) Ոգեղնչեք ստեղծագործությունը

Երևակայությունը տարրական դպրոցում քննադատական մտածողության ուսուցման բանալին է: Ուսուցիչները պետք է նոր ուղիներ փնտրեն սովորողների համար՝ օգտագործելու տեղեկատվությունը նոր բան ստեղծելու համար: Արվեստի նախագծերը դա անելու հիանալի միջոց են: Աշակերտները կարող են նաև գյուտեր ստեղծել, գրել պատմություն կամ բանաստեղծություն, ստեղծել խաղ, երգել երգ՝ երկնքի սահմանը:

7) Մտքերի փոթորիկ

Մտքերի փոթորիկը, որը տարրական կրթության ժամանակի ավանդույթ է, հիանալի ուսուցման գործիք է: Սա նաև քննադատական մտածողության հիանալի վարժություն է, հատկապես, երբ համակցված է տեսողական տարրերի հետ, որոնք կյանքի են կոչում բնօրինակ մտածողությունը և դասարանային քննարկումները[6]:

Քննադատական մտածողության զարգացման խնդրին առավել մանրամասն անդրադարձել են 20-րդ դարի վերջերին, թեև այն ունի բավականին հին արմատներ:

ԱՄՆ-ի Ժամանակակից հոգեբան-մանկավարժներ Ջ.Լ.Աթիլի, Ք.Ա.Մերեդիթի, Չ.Թեմփլի կողմից մշակվել են մանկավարժական ուղեցույց-ձեռնարկներ՝ ուղղված սովորողների քննադատական մտածողության զարգացմանը՝ կարդալու և գրելու միջոցով[1]:

Քննադատական մտածողության տեխնոլոգիայի կիրառումն իրականացվում է ըստ հստակ սահմանված փուլերի՝ խթանում, իմաստավորում և կշռադատում /ԽԻԿ համակարգ/: Այս համակարգն ուղղված է սովորողների ճանաչողական կարողությունների զարգացմանը, որի շնորհիվ խթանվում ու վեր են հանվում սովորողների ունեցած գիտելիքները, իմաստավորվում և կշռադատվում է ուսուցանվող նյութը՝ վերլուծության, համադրության, համեմատությունների ու եզրահանգումների միջոցով: Քննադատական մտածողության տեխնոլոգիան հանդես է գալիս որոշակի մեթոդախմբով, ընդ որում յուրաքանչյուր մեթոդ կիրառվում է ԽԻԿ համակարգի կոնկրետ փուլում՝ ելնելով տվյալ մեթոդի նպատակներից:

Օրինակ՝ մտավոր գրոհ մեթոդը կիրառելի է խթանման փուլում, իսկ հինգ բույսերի շարադրանքի մեթոդը կամ Վեննի դիագրամ մեթոդը միայն կշռադատման փուլում և այլն: Աշխատանքում հիմնավորվում է, որ քննադատական մտածողության տեխնոլոգիայի մեթոդները տարրական դպրոցում կիրառելի են միայն որոշակի փոփոխությունների, պարզեցումների արդյունքում:

Տարրական դպրոցում քննադատական մտածողության տեխնոլոգիայի

կիրառումը կլինի արդյունավետ մի շարք մանկավարժական պայմանների առկայության դեպքում.

- բարենպաստ և զարգացնող կրթական միջավայրի ապահովում,
- սովորողների տարիքային և անհատական առանձնահատկությունների հաշվառում,
- ուսուցման գործընթացի միջոցների, մեթոդների, ընթացակարգի ճիշտ ընտրություն,
- ուսումնական գործունեության բազմազան տեսակների կիրառում,
- ուսման դրական ու ներքին դրդապատճառների ձևավորում,
- դասարանում դրական հոգեբանական մթնոլորտի ապահովում,
- ուսուցչի մասնագիտական պատրաստվածության առկայություն[7]:

Քննադատական մտածողության տեխնոլոգիայի կիրառման արդյունավետությունը մեծապես կախված է նաև ուսուցչի վարպետությունից: Տարրական դպրոցի ուսուցիչը պետք է լիարժեք տիրապետի տվյալ տեխնոլոգիային, կարողանա յուրաքանչյուր մեթոդ տեղին ու ժամանակին կիրառել՝ աշխատանքը դարձնելով ոչ միայն արդյունավետ, այլ նաև ամեն մի երեխայի համար հաճելի, ընդունելի ու կարևոր՝ նպաստելով սովորողների ճանաչողական կարողությունների ձևավորմանը:

Հարկ է նաև նշել, որ քննադատական մտածողության տեխնոլոգիայի կիրառումը մեծապես նպաստում է սովորողների ճանաչողական կարողությունների ձևավորմանն ու զարգացմանը: Տարրական դպրոցում այն կիրառելիս առաջանում են որոշակի դժվարություններ՝ կապված կրտսեր դպրոցականների տարիքային առանձնահատկությունների, ուսուցանվող նյութին համապատասխան մեթոդների ընտրության, դրանց ժամանակատար լինելու և ուսուցչի մասնագիտական պատրաստվածության հետ[1]: Բայց պետք է նշել, որ դասապրոցեսի ընթացքում հաճելին պետք է համատեղենք ուսուցանվող թեմայի հետ, որը միանշանակ մոտիվացիոն գործոն է աշակերտների համար այն էլ տարրական դասարաններում:

Այդ ամենը հաշվի առնելով ձեզ ենք ներկայացնում դասապրոցեսի մի փոքրիկ հատված, որտեղ աշակերտներին տրվել է հետևյալ հարցը՝ «Ինչ է հայրենիքը», իսկ այդ հարցին ի պատասխան կազմակերպվել է ծնողների հետ համատեղ միջոցառում՝ «Ինչ է հայրենիքը» խորագրով: Որի ընթացքում իրենք արեցին իրենց առաջին քայլերը քննադատելու և համակարծիք լինելու:

Եզրակացություն

Աշխատանքի առջև սահմանված խնդիրներն էին՝

- Նկարագրել ի՞նչ է իրենից ներկայացնում քննադատական մտածողությունը և այդ թեմայի արդիականությունը ժամանակակից աշխարհում և ինչու ոչ նորարական մանկավարժության մեջ
- Վեր հանել՝ աշակերտների ճանաչողական հետաքրքրությունների, նրանց քննադատական, ստեղծագործական մտածողության
- Խթանել ինքնուրույն որոշումներ կայացնելու կարողությունների ձևավորումն ու զարգացումն ուսուցման, ինչպես նաև հաղորդակցման ժամանակ:

Սույն աշխատանքից պարզ դարձավ, որ գրեթե բոլոր ականավոր հեղինակները համակարծիք են, որ քննադատական մտածողության ձևավորմանը միանշանակ նպաստում է դասավանդման ինտերակտիվ մեթոդների կիրառումը: Երբ սովորողն ակտիվորեն մասնակցում է ուսումնառության գործընթացին, նա ականա սկսում է մտածել խնդրի շուրջ, և տալիս է իր պատճառաբանված համաձայնությունը կամ անհամաձայնությունը բարձրաձայնված կարծիքների վերաբերյալ, ինչպես նաև կարող է ներկայացնել ամբողջովին տարբերվող տեսակետ, որը նույնպես պետք է պատճառաբանված լինի:

Աշխատանքից պարզ դարձավ նաև, որ հասարակական բուռն զարգացումները, ժամանակակից կրթական բարեփոխումները կյանքի են կոչել նոր՝ տնտեսական, գիտական, մշակութային և այլ պահանջներ, որոնք էլ պայմանավորել են մանկավարժական գործընթացի արմատական փոփոխությունները՝ ուսուցիչ աշակերտ հարաբերությունների վերանայում, դասավանդման նոր մեթոդների և ձևերի, մանկավարժական նոր տեխնոլոգիաների որոնում ու կիրառում և այլն: Ժամանակակից ուսուցման գործընթացում կրթության հիմնախնդիրների շարքում իր կարևոր տեղն ունի սովորողների ճանաչողական կարողությունների ձևավորումն ու զարգացումը, որն այսօր դիտարկվում է որպես հասարակական պահանջ և կրթության արդի խնդիր:

Ինչպես արդեն նշվել է արդի մանկավարժական որոնումները նպատակ ունեն ուսուցման գործընթացը դարձնել այնպիսին, որ սովորողները դառնան այդ գործընթացի ակտիվ մասնակիցները, որ նրանց պասիվ ունկնդրողի դերը փոփոխվի ակտիվ մասնակցի դերով: Դրա շնորհիվ աշակերտները դառնում են առավել անկաշկանդ ու ինքնուրույն, նրանց մոտ ձևավորվում են ուսման դրական դրդապատճառներ, ճանաչողական հետաքրքրություններ ու կարողություններ: Սովորողների ճանաչողական

կարողությունների ձևավորումն ու զարգացումը ժամանակակից մանկավարժության կողմից դիտարկվում է որպես արդի հասարակական պահանջ և կրթության կարևոր խնդիր:

Գրականության ցանկ

- Халперн Д. Психология критического мышления.— СПб.: Питер, 2000.— 512с.— с.22.— ISBN 5-314-00122-5, ISBN 0-8058-0295-9
- Ennis R. H. Critical Thinking Assessment / Fasko D. Critical Thinking and Reasoning: Current Research, Theory, and Practice. Hampton Press, 2003. ISBN 978-1572734609
- Ennis, R. H. (1989). Critical Thinking and Subject Specificity: Clarification and Needed Research. Educational Researcher , 18 (3), 4-10.
- Ennis, R. H. (2008). Nationwide Testing of Critical Thinking for Higher Education: Vigilance Required. Teaching Philosophy , 31 (1), 1-26
- Glen, S. (1995). Developing Critical Thinking in Higher Education. Nurse Education Today , 15, pp. 170-176.
- Raiskums B. W. An Analysis of the Concept Criticality in Adult Education (2008)
- Scriven M., Paul R. W. Defining Critical Thinking // 8th Annual International Conference on Critical Thinking and Education Reform, Summer 1987.— National Council for Excellence in Critical Thinking
- Scriven, M., & Paul, R. (1987). 8th Annual International Conference on Critical Thinking and Educational Reform.
- Paul R. Critical Thinking: How to Prepare Students for a Rapidly Changing World.—4th ed.— Foundation for Critical Thinking, 1995.— ISBN 0-944583-09-1
- Young, R. (1980). fostering Critical Thinking. In New Directions for Teaching and Learning (Vol. 3). San Francisco: Jossey-Bass.
- <https://aspu.am/website/images/files/Harutyunyan%20Gayane.pdf>
- <https://philosophy.hku.hk/think/critical/ct.php>
- https://hy.wikipedia.org/wiki/%D5%94%D5%B6%D5%B6%D5%A1%D5%A4%D5%A1%D5%BF%D5%A1%D5%AF%D5%A1%D5%B6_%D5%B4%D5%BF%D5%A1%D5%AE%D5%B8%D5%B2%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B6
- <https://www.currentschoolnews.com/hy/%D5%B0%D5%B8%D5%A4%D5%BE%D5%A1%D5%AE%D5%B6%D5%A5%D6%80/%D5%AB%D5%B6%D5%B9%D5%B8%D6%82-%D5%A7->

[%D6%84%D5%B6%D5%B6%D5%A1%D5%A4%D5%A1%D5%BF%D5%A1%D5%AF%D5%A1%D5%B6-](#)

[%E2%80%8B%E2%80%8B%D5%B4%D5%BF%D5%A1%D5%AE%D5%B8%D5%B2%D5%B8%D6%82%D5%A9%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B6%D5%A8-](#)

[%D5%AF%D5%A1%D6%80%D6%87%D5%B8%D6%80-%D6%87-](#)

[%D5%AB%D5%B6%D5%B9%D5%BA%D5%A5%D5%BD-](#)

[%D5%A2%D5%A1%D6%80%D5%A5%D5%AC%D5%A1%D5%BE%D5%A5%D5%AC-](#)

[%D5%A1%D5%B5%D5%B6/?fbclid=IwAR1_7zx2_M9fhWIPDArbTxuXLgqUsaUSGC26lBkU3Jad0r8AYvNExTdWikY](#)

- <https://www.edglossary.org/critical-thinking/>
- <https://www.waldenu.edu/online-bachelors-programs/bs-in-elementary-education/resource/seven-ways-to-teach-critical-thinking-in-elementary-education>
- <https://tscfm.org/blogs/the-benefits-of-critical-thinking-for-students/#:~:text=Critical%20thinking%20will%20let%20you,plays%20a%20vital%20role%20here.>